

את בנו, והי' כל היום, יומא דר"ה, הולך ומדבר לעצמו בשמחה שזוכה להקריב את בנו יחידו לה' כי אף שיש ביכולת בידו לפדותו עכ"ז אינו פודהו מחמת ^{אוצר החכמה} שרואה שהתורה לא התירה לו לעשות כזאת ויהי' חשוב לפני השי"ת כעקידת יצחק אבינו שהי' גם כן ביום ר"ה.

וְאַתָּה אַחִי יְקִירִי בֵּין וְהַתְּבוּנָה בְּצִדְקָתָהּ וּבְתַמִּימוֹת אִישׁ הָיִשְׂרָאֵלִי, ואין שום ספק אצלי שבוודאי עשו דברי האיש הזה רעש גדול בפמליא של מעלה, וקוב"ה כינס את כל חיל שמיא ומשרתי מעלה, והשתבח והתפאר כביכול, ראו ברי' שבראתי בעולמי וכו', ובצדק נאמר עליו ישראל אשר בך אתפאר. (א).

ד

בחור מוכן להשרף תמורת חבירו תלמיד חכם

וְעוֹד עוֹבְדָא בְּדוּמָה לו' אספר כאן מהיום המר הנמהר הזה, אשר ישאר נחרת בלבי לעד ולעולמי עד, הנה בין אלו הנערים המבורדים שחיכו על גורלם המר הי' נמצא תלמידי היקר בחור נחמד מופלג בתורה וביראת ה' טהורה בשם **משה ראזענבערג** הי"ד מק"ק שאלגא-טאריאן (הונגרי') והוא הי' כבר קרוב לכן עשרים, אך הי' קצר קומה, ומחמת שהבחינה והבירור היתה באופן הנ"ל שמי שאין מגיע ראשו להדף של עץ צירפו אותו להנערים הצעירים הנידונים

לשריפה, ממילא איתרמי בחור בא בשנים אך קצר קומה נידון בקלחת אחת עם הצעירים, ונער צעיר כבן י"ד ט"ו אך גבה קומה נחלץ ממשפט הצעירים הנ"ל, והב' משה הנ"ל הי' מתמיד ומופלג בתורה ובעת שלמד בהישיבה בווייצען הי' מלמד עם בחורים צעירים ממנו (הנקרא חזר בחור).

וְהִנֵּה נִיגַשׁ אֵלַי בַּחֹר צִעִיר כִּבְּן ט"ו מַעֲרִי ווייצען, ושמו **עקיבא מאנן** בן ידי"ג הרב החסיד המפורסם ראש המלמדים מוה"ר ברוך **מאנן** הי"ד ז"ל ואומר לי בזה"ל רבי, מה יהי' עם משה'לע, ואני משיבו מה יכול להיות, וכי יש אופן שיכולים להצילו, והוא אומר עוד הפעם **רבי, היתכן משה'עלע ישרף ואנו מחשים,** ואני משיבו עוה"פ וכי יש לך איזה עצה להצילו, **כן** הוא משיב לי, יש כבר בידי די כסף כדי היכולת לפדותו, ואני מעיר לו, הלא בטח אתה יודע, שזה הפדי' הוא על חשבון חייו של נער אחר, כי המספר מוכרח להיות שלם, ומי יכול לקבל עליו אחריות כזאת, להתיר להצילו באופן כזה, והוא משיב יש לי עצה גם ע"ז, שאלתיו איזה עצה הגד נא לי, ענה ואמר בהתלהבות גדולה, בזה"ל: העצה שאני אכנס תחתיו, ואני מקבל עלי בשמחה רבה, להיות קרבן תמורתו, ובשמעי זאת גערתו בו, ואמרתי לו שזה בוודאי לא אתיר לך, בשום אופן, שאתה תכניס עצמך למקום סכנה, כי כבר איפסק הלכתא חיין קודמין, ובזה חלף חלף לו.

(א) הנה בחור"מ סי' שפ"ח סעיף ב' ברמ"א הי' רואה נזק בא עליו מותר להציל עצמו, אע"פ שע"י זה בא הנזק לאחר. ובסמ"ע סק"י בשם נמק"י דאם כבר בא עליו, אסור לסלקו ממנו כשגורם בזה היוק לחבירו ע"ש. ובסי' קס"ג בש"ך ס"ק ח"י בשם תשובת מהריב"ל ח"ב סי' מ', שאם כבר נתפס אחד, וידוע שאם יפרוהו יותפס אחר תחתיו, אסור לפדותו ולהצילו ע"ש. ובנובי"ת יו"ד סי' ע"ד כתב דהא דלא הביא הש"ך מס' שפ"ח, דיש לומר דמשם נשמע רק דאותו אדם עצמו, כשרואה דהנזק בא עליו דמותר להציל עצמו, אבל שיהי' לאחרים רשות להשתדל עבורו לא שמענו, ולכך הביא הש"ך דברי מהריב"ל, דגם אחרים יכולים להשתדל עבורו אם עדיין לא בא הנזק ע"ש.

ונסתפקתי בנידן דידן אם האב לגבי בנו רשאי להשתדל לפדותו אף שיודע שע"י יותפס אחר. לפימ"ש בהגהות יד אברהם ליו"ד קנ"ז (דפוס ווילנא) דנראה שהוא בעצמו יכול להשתדל בהצלתו אף אחר שנתפס, אע"ג שיודע שע"י יקחו אחר במקומו, מ"מ אמרין חיין קודמין, ודוקא לפדות לאחרים אסור להשתדל להציל, אם ע"י יקחו אחר במקומו ע"ש. וא"כ יש להסתפק אם אב לפדות את בנו בכה"ג שיקחו אחר במקומו, אם האב נידון כאיש אחר ואסור להציל בנו בכה"ג או דגם האב לגבי בנו אמרין חיין קודמין לחי אחרים. ועיין ב"ב (קל"ו ע"ב) פלוגתא אי בנו עדיף לי' מנפשי' ע"ש וצ"ע.

ואחרי איזה רגעים, הנה הוא בא עוד הפעם, ואומר לי רבי אינני יכול למצוא מרגוע לנפשי, **שמש'לע** יישרף ואני הנבזה שאינני מגיע לכפות רגליו אתהלך בין החיים, אני החלטתי לעשות זאת וליכנס תמורתו, אף בלי שיאמר לי הרבי היתר מפורש, רק זאת לבד יבטיח לי הרבי שלא אהי נחשב ח"ו בכלל מאבד עצמו לדעת שאין לו חלק לעוה"ב, ואני געתי בו עוד הפעם ואמרתי לו שאינני יכול להבטיח לך גם זאת כי אם אין מוטל עליך לעשות זאת, ספק גדול הוא אם בכלל רשאי אתה לעשותו, ומה נפמ"נ בשמים אם הוא נהרג או אתה תהרג.

וע"ז ענה ואמר לי בקול בכי, רבי הלא בוודאי יש

הזה. (ב).

נפמ"נ גדול ביני לבין **משה'עלע** כי משה'עלע הוא בחור תלמיד חכם ומתמיד בלימודו, והעולם עוד יפיקו ממנו תועלת, לא כן אני בעיני, בער אנכי ולא אדע, ואיני שוה כלום, ובעיני ראיתי כבר אבדן מולדתי, אבותי ואחי ואחיותי שהובילו לצד שמאל, להישרף בבית המוקד, ואני נשארתי לבדי גלמוד שכול, וכמה אני יותר טוב מהם, ומה שוים כבר כל חיי על פני תבל, ואם אזכה לעשות עוד דבר נשגב כזה, שעל ידי מסירת חיי, שממילא אינו שוה פרוטה אוכל להציל את משה'עלע היקר, שחייו שווים הרבה, והעולם יצטרכו לו, למה לא אשמח ואודרו לעשות דבר כזאת, ככה טען אלי העלם הצעיר

(ב) ולכאורה יש מקום לדבריו בהלכה, דמבואר במס' הוריות (פ"ג מ"ו ומ"ז) דכל המקדש מחבירו קודם לחבירו, האיש קודם לאשה להחיות ע"ש. והב"י יר"ד ס' רנ"א כתב בזה"ל דלהחיות היינו להצילם אם הם טובעים בנהר וכיוצא אבל אכילה לאו בכלל להחיות הוא ע"ש. וכ"כ הש"ך רנ"א ס"ק י"א ע"ש. הרי דהנך דינים לענין קדימה קאי אף בפקוח נפש דאם איכא מעלת קדימה אז קודם להצילו. וא"כ אחרי דבמשנה חשוב ג"כ מעלת קדימה לתלמיד חכם, דממזר ת"ח קודם לכה"ג ע"ה, א"כ הרי תלמיד חכם קודם לענין פקוח נפש. והב"י שם כתב בשם הריטב"א ב"ב (ח' ע"ב) אההוא עובדא דהרי מצטער רבי על שנתן פתו לע"ה, דמסתברא ככה"ג שהי' שני בצורות, ומה שהי' אוכל ע"ה יחסר לת"ח, אבל דאי בלאו הכי חייב להחיותו, מיהו אם הוא ודאי שיחסר לת"ח, אין נותנין לעולם לע"ה דקיימ"ל דת"ח קודם לכל דבר ע"ש. וא"כ הי' מקום לומר דה"ה לענין נידן דידן התלמיד חכם קודם.

אמנם ז"א דהא הש"ך שם (ס"ק ט"ז) כתב דבזמן הזה שאין תלמיד חכם אפילו לענין ליטרא ודהבא, כל שכן דאין לדחות פקוח נפש מפניו ע"ש. וא"כ ה"ה בנידן דידן.

ועוד יש לחלק דדוקא להקדים הצלת תלמיד חכם שרי, כיון שבזה הרי אינו עושה שום מעשה בידים לטביעת הע"ה, רק שממילא נטבע הע"ה כיון שאין בידו להציל רק לאחד, ע"כ אמרינן דהת"ח קודם. משא"כ לעשות מעשה ופעולה בידים, להכניס עצמו בסכנה, כדי להציל הת"ח בזה אין שום חילוק. אלא אמרינן מה חזית דדמא דידך סומק טפי. וכדאמרינן ביומא (פ"ב ע"ב) ופרש"י שם כיון שיש כאן ישראל נהרג, והמצוה בטילה למה ייטב בעיני המקום לעבור על מצותו למה יהי' דמן חביב עליו יותר מדם חבירך ישראל ע"ש. ובפסחים (כ"ה ע"ב) פרש"י מי יאמר שנפשו חביבה לפני המקום יותר משל זה, דילמא של זה חביבה טפי עליו, ונמצא עבירה נעשית ונפש אבודה ע"ש. וא"כ בוודאי אין לע"ה להכניס עצמו ליהרג במקום התלמיד חכם ח"ב.

שוב ראיתי בשם מרן הרי"ם ז"ל בהא דב"מ (ס"ב) בב' שהלכו בדרך וביד א' קיתון של מים דב"פ ס"ל שמוטב שישתו שניהם וימותו ואל יראה אחד במיתת חבירו ור"ע ס"ל חיך קודמים ונסתפק הרי"ם ז"ל איך יהי' הדין בג' שהלכו זה שבידו המים אינו צריך להמים כי אם לשנים, למי יקדים דבכה"ג לא שייך טעמא דב"פ דהא אף כשישתו שניהם יראה השלישי במיתתם של שניהם ומוטב שיראה רק במיתת אחד וכן לר"ע דחיך קודמין ל"ש בכה"ג, דהא הוא אין צריך להמים, וע"ז ענה תלמיד אחד להקדים להיתור תלמיד חכם, והתקצף מאד הרי"ם ואמר לו וכי סבור אתה דבלימודך נתעלית על כל וסיפר דבנעוריו בהיותו בפשיסחא שאל אותו הרה"ק רבי ר' בתם ז"ל היות דבפשיסחא הי' שוטה מפורסם חקן פנוי דלא נשא אשה מעולם והי' שואב מים לכל העיר פשיסחא ונקרא משה'לע ואם יבא פקודה משר הממשלה דיהרוג משה'לע ואם לאו יהרוג להרבי מה יעשה ובוודאי מצד דין תוה"ק אין חילוק בין הרבי לבין משה'לע בנוגע לפקוח נפש וכהחלטת חכמז"ל מאי חזית דדמא דידך סומק טפי והביא רא"י מיומא פ"ב שרציחה היא אחד מג' דברים שעליהם יהרג ואל יעבור משום דמאי חזית ופרש"י דלמא נפשו חביב ע"ש. הרי אם אומרים לו הרוג אחד מישראל אף שהוא חשוד על כל עבירות רק שהיא מאותן שאין אתה רשאי להרגו אף שהוא רשע, בודאי מחויב למסור עצמו למיתה ולקיים יהרג

ואני נדהמתי והרגשתי שעוד מעט ולכי יתפלץ, לשמוע טענות ובכיות העלם היקר הזה, אך לא נתתי לו הסכמתי בשום אופן, וגערתי בו שנית ואחרי רוב ההפצרות ותחנונים הלך לו בפחי נפש ממני.

אחי התבונן נא רגע קט על מעשה הלזו ומה אמרו בשמים לטענות הבחור הצעיר הזה, אשר יצאו מקירות לבבו באמת ובפשטות ובגודל חמימות, הלא בוודאי התעלה ברגע הלזו למעלת קדושי קדמאי ומחלקם יהא חלקי והלוואי שיהי' חלקינו עמו.

ה

הצלת רב גדול

והנה הי' שם אתנו במחנה ידידי הרב הגאון החסיד המפורסם מוה"ר **מנחם מענדל קאראדער** דומ"ץ ור"מ בק"ק **מישקאלין** וידוע שהי' חוק על כל האסורים באושוויץ להתגלח בכל יום ויום, והרב ר' מנחם הנ"ל לא רצה לגלח זקנו בימי הסליחות, ובשעת ה"אפעל" ברה"ב בבוקר כבר הי' נראין על פניו שערות לבנות, והרשע הנאצי בראותו זאת,

ואל יעבור אע"פ שאתה צדיק וח"ח יותר ממנו כי יוכל להיות שיהי' לו יתר עוה"ב ממך עכ"ד.

וא"כ מכש"כ שאין שום ס"ד שיהי' שרי לע"ה להכניס עצמו בידים להריגה תחת התלמיד חכם דבכה"ג בוודאי אמרין חי"ך קודמין וז"ב.

(ג) **אמר בן המחבר המו"ל**, בשו"ת משנה הלכות (ח"ט סי' קע"א) הפיר ע"ז מהלך דליתא צ"ח חסידים (סי' תרח"ל) שנים שיושבים ובקשו לחיות אחד מהם אס אחד ת"ח והשני הדיוט מלכ להדיע לומר הרגומי ולא חזירי כרי ראוין בן אילטרובלי שנקש שיהרג ולא לר"ע כי רבים היו לריקים לרי' עקיבא עכ"ל, הרי דמלכ להדיע להחליף עצמו תמורת הת"ח שיכרנוכו עכ"ד.

ובפשיטות ע"פ סברא יש לחלק דהא צ"ח מיירי שצאו האויצים אלל שניהם וכללו שניהם בתוך גזירתם שצרכו להרוג אי' מזוג הזה, ורק שנותנים להם הצריכה שיצחרו איזה מהם יכרג, אז המלכ על ההדיע שיאמר הרגומי תמורת הת"ח כיון שגם הוא נכלל בתוך הגזירה, משא"כ כאן צידן דידן של"ה הגזירה רק על הצי' משכ שהוא נתפס רח"ל מחמת שהיה קצר הקומה, והצי' עקיבא הלא נמלט לגמרי ולא היה נכלל בתוך הגזירה כלל כמסופר למעלה, אז בודאי צכ"ג לא מיירי צ"ח כלל, וכמו דמלכו חילוק זה (צו"ד סי' קצ"ו) לענין למסור נפש לגוי, יש לפלפל עוד בזה ואכ"מ. ועיין בשו"ת זכר יהוסף (סי' ע"ח אות ע"ו) ולפי דבריו מסיקרא לק"מ.

אולם צאמת נראה שאמר"ר ז"ל כתב כ"ז לפלפולא, אבל כפי שאמרנו לי לא היה המדובר כאן מת"ח מוצהק והדיוט ממש, רק שני בחורים שלמדו יחד בישיבה, אי' גדול בשנים ומחמדי וממילא נתעלה להיות "חזר בחור", והשני נעיר לימים וממילא לא למד עדיין כל זכרו, אבל שניהם למדו תורה בישיבה, וע"ז נאמר אי' המרצה ואי' הממעיט ובלבד וכו', ובכגון דא בודאי אין מלכ על הממעיט להחליף עצמו תמורת המרצה בכדי להצילו וק"ל.

התרגז והתקצף מאד, וברוב כעסו לקחו בעצמו, והבילו להבלאק המוסגר, והשליכו שם בין הנערים, ובוזה נחרץ משפטו להלקח לעת ערב יחד עם כל הנערים לבית המוקד, אך הוא לא הי' מהנפקדים במספר ובמנין יחד עם הנערים, כי זה הנאצי"י שעשה זאת לא הי' לו שום שייכות להענין של הנערים, כי עליהם הי' ממונים ואחראים אנשי הס"ס אחרים, וממילא ידענו שאותו יכולים לפדות גם מבלי שיצטרכו הקאפו"ס ליקח אחר במקומו, ואני התחלתי לישא וליתן עם הקאפוס, על שחרורו, אך הם יראו לנפשם, כי יפלא ר' מנחם בחוץ ע"י זקנו הלבן, וגם האיש ס' ס' שנתנו שמה יכול להכירו גם בעבור איזה ימים ואז הקולר יהי' על צווארם.

והנה הסדר הי' באושוויץ, שמפעם לפעם שלחו משם טראנספארטים של אנשים למאות או לאלפים, למחנות או מקומות עבודה אחרות, וגם ביום ר"ה נפל פור, על ערך אלף אנשים, להשתלח לאיזה מקום אחר, ואני השתדלתי למצוא איש מבין המיועדים להשתלח, שיסכים לעשות חליפין עם ר' מענדל קאראדער הנ"ל שהוא ישאר באושוויץ, ור' מענדל ישתלח במקומו, כדי שלא ימצא שם יותר במחנה אושוויץ, וכאשר עלה בידי לעשות הסכם על